

Cene Vipotnik 1914—1972

Ko se poletje poslavlja in jesen umiri žarenje sveta, a vendar v zadnjem razkošju sonca in barv, je zrasla na Žalah nova gomila, prekrita z venci nenadnega slovesa. Bližina smrti je še preostra, da bi dopuščala mirno analizo pesniškega opusa umrlega pesnika, pa tudi pero prijatelja lahko le skromno zariše nekaj potez literarnega portreta in prepusti poklicani slovstveni zgodovini širšo presojo.

Vipotnikovi poeziji je bil okrutni čas dobitljiv: zdi se, kakor da bi že naprej bilo dogovorjeno, da jo bo razdelil v tri časovne in v isti mah tematske kroge, kakor so se pojavili v zbirki »Drevo na samem« 1956: predvojni osebni svet, poln tesnobe; nemir vojnega časa; povojni umik nazaj, k sebi, toda bolj potešeno in bolj komunikativno.

Pričakovanje nečesa, kar se bo zdaj zdaj zgodilo in kar bo skrajno usodno in nepreklicno poseglo v celotno življenje in v vse odnose človekove, je za slovensko poezijo tridesetih let značilno — od Klopčičeve »Deževne pomladi 1933« do Župančičevega »Obupa«, sredi »odčaranega sveta«, ki so ga razkrili Voduškov soneti. Vipotnikovi pesniški naravi je ustrezala ta atmosfera tesnobnega pričakovanja na neki razgledni točki, v preredkem zraku, v vetru, ki veje pod večer, da podrhteva duh: to je tesnoba, ki je zajela živali in ljudi — »lovi nas z grozo noč«. Posebno izrazen je v tej smeri sonet »Rakek 1940«. Pesem je navidezno zgrajena samo na nasprotju dveh razpoloženj: zgoraj na čistih kraških kamnitih poteh, kjer veje burja, je svet jasen in celo za utrujene ljudi vsaj ponoči, pod zvezdnatim nebom, čas oddiha — tu v kotanjah in na močvirnih potih, kamor mora pesnik, vladata molk in zapuščena obupa. Vse do zadnjega verza prevladuje ravnovesje teh dvoje nasprotnih razpoloženj in stanj, tu na koncu pa se dvigne zadnja podoba, ki pojasni vse in skoz katero postane kraški svet višji simbol nekega grozljivega procesa: »strasti zemljé močvirna so kotanja, v srebrnem snegu Javornik — lobanja«. Bolj patetično in jasneje, skoraj programsko, je naperjeno to pričakovanje v pesmi »Drevo na samem«, ki je

dala zbirki naslov in ki se je pesniku očitno zdela po svojem simbolu posebno izpovedna. Tudi v tej pesmi ne vstaja jutro, da bi se pred zarjo napotili v odprti svet in se z njim srečali v raznovrstnih, a vedno živih in pomembnih usodah — ne, tudi tu je že ura brez sonca, z grozo neznane, toda neodvrnljive usode, s katero se pesnik mora srečati — »planiva že! Noč se vali s slemenami«. Centralna pesem tega časa in takega stanja je »Reka ponikalnica«, ki je tudi lirsko med najbolj enotnimi in dovršenimi v prvem ciklu. Mnogo bolj mračno je to srečanje s Krasom kakor Kosovelovo, bliže Cankarjevim opisom v »Alešu iz Razora«. Pesnik se identificira z reko, a reka je ponikalnica, ne bistra voda gorske doline, skoz zeleno kotanjo teče prsteno, tožno v brezglasno dno, kjer vladajo tisočletja tišine in teme. Zgoraj se buji jutro, kraški kameniti svet se napolni z lučjo, v temnem dnu pa čaka edina transformacija — kaplje se strdijo v kapnik, in edina sprememba, vsekakor nenadna in ostra, a še vedno brez pravega upa in brez končne odreditve — beli dan posije v dno, v ječo, iz katere za duha ni poti v svet jutra navzgor.

Leta vojne so Vipotnikovo pesem usmerila v širše vidike. Nastopili so simboli, ki hočejo biti veljavni za širše občestvo, v tem primeru za narod v odporu in borbi, in prek katerih se pesnik identificira kot izpovedovalec skupnih teženj in splošne usode:

Spoznaj me, brat! Jaz sem, Sirotnik.
V laseh spi veter pohorskih gozdov,
noge so utrudili kamni Krasa,
prebredel sem, še bredem vse do pasa
trpljenje osivelo — tisoč let!
Čez Triglav, preko Sotle sem razpet —

Razpoloženja pasivne nemoči, iz katerih ne bo nič nastalo, ali pa tesnobe pred usodno katastrofično spremembo, so se umaknila. Tudi tu je še veliko, morda še več ali pa vsaj še bolj intenzivno statičnega, razpoloženskega — v hitri, melodični podobi: »Noč, postovka tiha, se na svet spusti, od megla molčečih svetlo zasneži«. Vendar je grozljivost starejše pesmi izginila, v ospredje je stopila volja do akcije. Celó žena izvoli punt, kakor tisočletna zemlja, ki se upira, noč se v koncentracijskem taborišču izpreminja v vizijo dneva — ljudje se zganejo, temne oči jim zagorijo v nadi, že slišijo vihar. Tudi v najbolj mračnih pesmih je upanje. Pesem »Obisk«: z ujetnikom vasuje Smrt, gospa brez imena, z mrzlim lesketom oči kot polirana krila insektov, toda mesečina zalije nemo obiskovalko in jutro bo prišlo. Pesem »Pogreb«: tiha truma pogrebcev ne bo večno ujeta v taborišču, kamor ni mogoče ujeti njihovega resničnega sveta, slovesnosti življenja, spoštljivosti umiranja. Noč neslišno odpelje mrtvi voz, možje stoje togo, »bes v duše sika«.

V povojnih pesmih je Vipotnik krenil na nova pota. Ni izvršil ostrega in popolnega preloma, vendar pa je razlika vidna in določna. Nemirna poezija vojnih let se je zopet umaknila osebni izpovedi, kakor da bi se v

loku povrnila k predvojnim motivom. Toda vračanje je le navidezno. Predvsem je ljubezenska motivika prevladujoča, obdobje te ljubezni pa od zagnane, bolj strastne plastike mladih pesmi bolj notranje, z intenziteto celotne osebnosti, z intelektom in srcem. Zato nastajajo bolj umirjene podobe, skladnost se poveča. Tudi kadar so podobe nenavadne, skoraj biblične: »Ti si od davnodavnih let kakor aloe gosti cvet v meni spočet«. Posebno pa, kadar se pesnik zave ali pa zboji, da sega za uro, ki mineva. V takih trenutkih je formalna skladnost izraza popolna. Ne moremo se izogniti misli na neko klasiko, ki hoteno navezuje na tradicijo »lepega« verza, skoraj v stilu Prešernovih podob narave: »Pa kakor se v aprilu sonce skrrije / nanagloma in hladen dež spet pada, / je prhnila čez jaso iznenada . . . Pa bolj impresionistično, cankarjansko: »Med ločjem je proseče vzdihnilo, / v meglicah vstajajočih trepetalo, / tožilo, klicalo, zaman iskalo«. In spet bolj tradicionalno, a to pot župančičevsko: »O ura sreče, ki ji med sestrami / samotnimi je dana taka moč, / da njen sijaj razločevati brani, / kaj danes je, kaj jutri, kaj nekoč!« V primerjavah s slovensko pesniško tradicijo namenoma poudarjamo eklektičnost stilnega postopka, ki ji pesnik seveda nezavedno sledi, iz katere pa raste enotna podoba. V zadnjih pesmih »Jutro otožnega ribiča« in »Čez soline«, če ne štejem »Pesni o soncu«, ki je potrebna, da se je v zbirki ciklus formalno zaključil, so razpoloženja in identifikacija jaza in stvari posegle za doslej pri Vipotniku nedoseženo intenziteto:

Više in više beži
misel nad svetli svet,
pijem vesoljstva moči,
v zibel blestenja ujet.

Tu pa se je krhko tkivo verza in podobe znašlo pred težkimi problemi. Če bi bil pesnik nadaljeval, bi se bila ta lirika nedvomno srečala na višji stopnji s prizadevanji novejših pesniških generacij. V to je kazala kristalizacija in koncentracija podobe in vsebine, ki je pričevala o mejni situaciji, v kateri se je znašel pesnik, v kateri se je znašla tudi nasploh poezija rodu, ki mu je pripadal.

Vipotnikovo poezijo je možno, kakor vsako pomembno delo te vrste, presojati z obeh vidikov — v črti razvoja naše pesniške besede in v njenem lastnem svetu. V obeh smereh bodo potrebne podrobnejše analize in Vipotnikovo delo jih bo gotovo doživelo. Ta spominski zapis ni mogel imeti tako širokih pretenzij. Rad bi bil le droben list na prezgodnji grob prijatelja, skozi čigar usta je mnogokrat govorila »generacija pred vrati«, pa tudi širše — doba sama, nemirna in boleča doba preloma, smrt in rojstvo, uklenjena sredi železnega stoletja.

Jože Kastelic